

Inga Miklavčič Brezigar

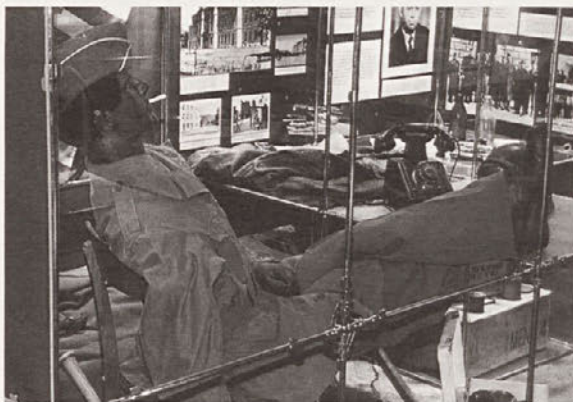
NASTAJANJE RAZSTAVE "SPOMINI NAŠE MLADOSTI"

Etnološka eksperimentalna razstava Goriškega muzeja »Spomini naše mladosti« s podnaslovom "Življenje pod zvezdami" je bila postavljena v zgornjem nadstropju razstavnih prostorov gradu Kromberk v Novi Gorici aprila 1998. Sama razstava je vzbudila razmeroma veliko zanimanja in odmevov v dnevnem časopisju, zame kot etnologinjo in avtorico pa je najdragocenejša ocena dr. Marije Makarovič v Razgledih (13. 5. 1998) - poleg spomina na njen prihod na otvoritev razstave ter besede vzpodbude, za kar se ji tudi na tem mestu ponovno iskreno zahvaljujem. Sama sem se na pobudo Aleša Gačnika iz uredništva Glasnika odločila etnološki publiki predstaviti predvsem proces nastajanja razstave.

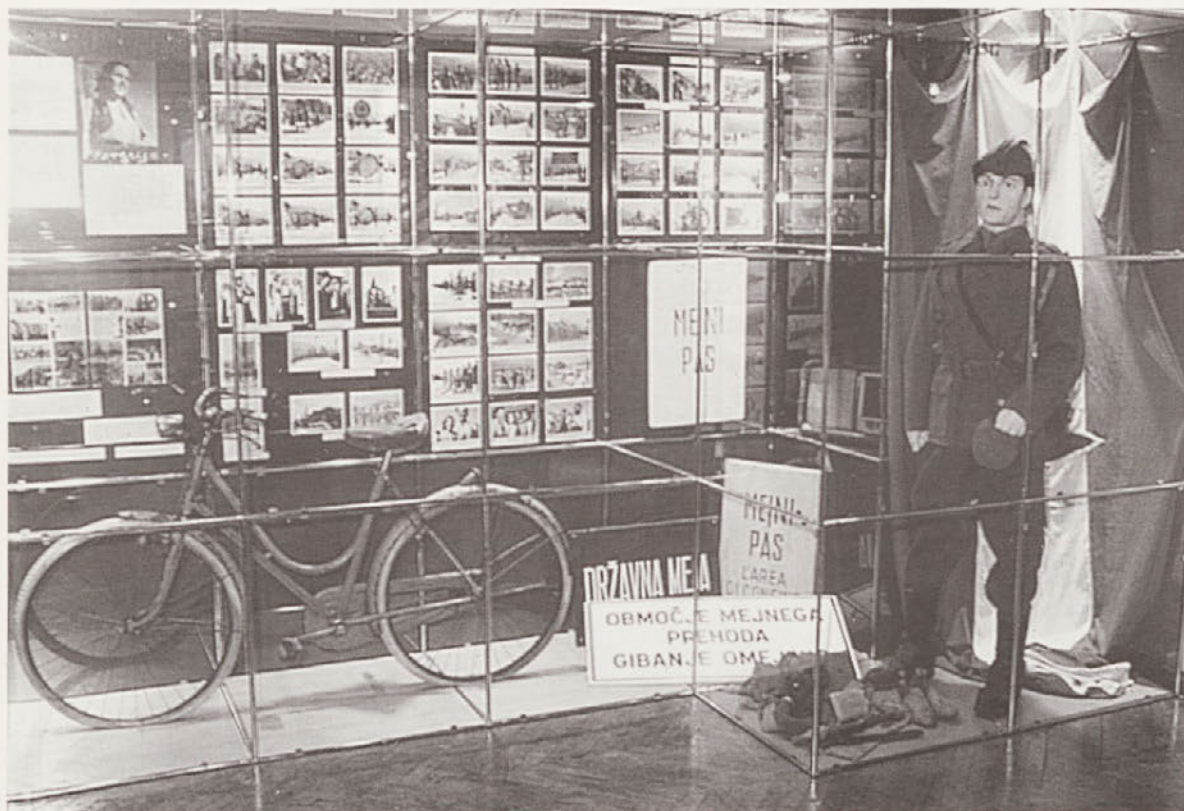
Raziskava

O razstavi na to temo v Goriškem muzeju najprej sploh nismo razmišljali in torej ni bila načrtovana. Kot etnologinji mi je izziv predstavljalo že povabilo na zgodovinski mednarodni simpozij ob petdesetletnici priključitve Primorske k matični Sloveniji oz. Jugoslaviji, ki ga je od 25. do 27. septembra 1997 organiziralo Znanstveno-raziskovalno središče iz Kopra v Kopru in Novi Gorici. Ko sem pristala na predlagani delovni naslov prispevka »Etnografski (ki sem ga prevedla v etnološki) pregled povojnih dogodkov na Goriškem« pravzaprav še ni bilo povsem jasno, o čem naj prispevek

govori. Teoretična baza osnovnih smernic, ki naj prispevek obdrži znotraj etnološke stroke, je bila jasna: gre za način življenja določenega ljudstva v prostoru in času po drugi svetovni vojni, za etnološki pogled na določena dogajanja v slovenski ljudski kulturi goriškega prostora, ki so bodisi enaka ali primerljiva z dogajanjem in spremembami v širšem primorskem, pa tudi slovenskem prostoru po drugi svetovni vojni. Na prvi pogled povsem enostavne parametre etnologije kot vede o ljudski kulturi in značilnostih njene materialne, socialne in duhovne kulture je bilo treba konkretizirati s primeri, ki naj osvetlijo, v čem in kako se ljudska kultura odraža v določenem prostoru in času in katere so tiste splošne

značilnosti vsakdanjega načina življenja ljudstva v najširšem pomenu besede, s katerimi lahko označimo posamezne faze. Prispevek na simpoziju je bil zame torej sondaža etnološkega razmišljanja v povsem drugačnih okvirih - etnologija bližnje preteklosti in že tudi sodobnosti, predstavitev etnoloških elementov v zgodovinsko obdobje po drugi vojni in sinteza dogajanj na etnološkem nivoju oblikovanja razpoznavnih identifikacijskih značilnosti. Poleg tega me je zanimalo, kako se odražajo in kako vplivajo dogodki in odločitve t. i. »visoke politike«, ki nekako sodi v sfero zgodovinskih proučevanj, na življenje »navadnega ljudstva«. V prizadevanjih po jasni določitvi »ljudskosti«, torej življenja na nivoju »navadnega ljudstva«, v kontrastu s politično privilegiranimi sloji v komunistično-socialistični družbi povojne Jugoslavije sem si pomagala s knjigo Slavenke Drakulić »Kako smo preživeli komunizem in se celo smejali« (Rotis, Maribor 1992). Avtorica je uspela preko esejev o posameznih banalnih zadevah vsakdanjega življenja ujeti vzdušje življenja ljudskih množic v tedanji Jugoslaviji. Ob njenem esaju o

punčki sem lahko obnovila lasten spomin na znamenito »bambolo«, ki mi jo je nekako konec petdesetih let mama kupila na Andrejevem sejmu v »stari« Gorici (v nasprotju z Novo Gorico smo tako rekli Gorici na italijanski strani). Tako sem tudi v svojem prispevku poskusila preko asociativnih situacij rekonstruirati vzdušje dobe petdesetih do devetdesetih let, obdobja torej, ki je v razstavni obliki predstavljeno pod naslovom »Spomini naše mladosti«.

V tekstu se vrsta asociativnih elementov združi v sintezo, ki je mogoče preveč splošna in zahteva dodatne raziskave, vendar mi je tako pri predstavitvi teksta na simpoziju kot kasneje pri oblikovanju razstave služila kot okvir za umeščanje posameznih, prepletajočih se značilnosti oblikovanja identitete tega prostora v povojnem času.

Tako se v osnovi razkrivata dve fazi oblikovanja te identitete. V prvo fazo - povojni čas od 1945 do 1947 sodi borba za priznanje slovenstva teh krajev in s tem povezana priključitev k matični domovini. Primorci, ki so bili od konca prve svetovne vojne pod Italijo, so zelo občutili italijansko raznarodovalno politiko pod fašističnim režimom, zato so v prepričevanje zavezniških komisij, da bi v prid Slovincem ustrezno določili novo državno mejo, vložili vse svoje politične in ljudske moči ter za to uporabili tudi posamezne etnološke elemente. Prav tako pa v to fazo sodi tudi prvo srečanje z zahodnjaško anglo-ameriško družbo in njenimi posebnostmi.

V drugo fazo sodi dolgo obdobje življenja pod Jugoslavijo od priključitve leta 1947 do osamosvojitve leta 1991. V tem času sta potekala dva procesa: spreminjanje tradicionalne kmečke kulture (kmetov in malih obrtnikov) v delavsko kulturo (zaposlenih v

industriji) in poskus spreminjanja slovenske ljudske kulture v jugoslovansko ob paroli »bratstva in edinosti« z ostalimi jugoslovanskimi narodi. Etnološki elementi teh sprememb so razvidni v vseh treh parametrih etnološkega določanja kulture - v materialni (sprememba bivališč, noše, prehrane...), socialni (sprememba vloge žensk, novi družinski odnosi, kolektivizem ter ob spremembi standarda in uvedbi samoupravljanja tudi novi družbeni odnosi...) in duhovni kulturi (sprememba tradicionalnih, s krščansko religioznostjo prežetih praznikov v t.i. komunistične, državne in ateistične praznike). Preko njih lahko določimo novo družbo, v kateri je npr. prvi proces (spreminjanje tradicionalne kmečke kulture v sodobno delavsko) uspel, drugi proces (poskus spreminjanja slovenske ljudske kulture v jugoslovansko) pa ne in je posledično vodil tudi v politično razvidne težnje po odcepitvi od Jugoslavije in osamosvojitvi naroda v nacijo (ideja o tem je med »ljudstvo« prvič prišla s filozofskimi in sociološkimi razpravami in esejmi slovenskih kulturnikov v Novi reviji 57, 1987 ter s polemičnimi odmevi nanje).

Prenos teksta v razstavo

Naključja včasih rodijo najboljše stvari. Tako je tudi do prenosa raziskave za prispevek na simpoziju v razstavno obliko prišlo po naključju. Ko smo se v restavratskih delavnicah Goriškega muzeja pogovarjali o prispevku in s sodelavkami obujale spomine na svojo mladost, medtem ko so sodelavci na humoren način razlagali svoje vojaške dogodivščine, se je rodila ideja o razstavi.

Na razpolago sem dobila razstavne prostore v zgornjem nadstropju gradu Kromberk in direktorično navdilo naj naredimo nekaj »brez denarja«, kar seveda pomeni, da za razstavo nismo dobili posebnih sredstev. Nizek proračun se postavitvi seveda pozna, za uspeh pa si lahko štejemo, da pri vsebinskem dojetju razstave ne moti. Najpomembneje je, da sem pri razstavi dobila vso pomoč in podporo sodelavcev. Največiji uspeh razstave je pravzaprav to, da smo jo delali »z dušo« in se pri tem zabavali.

Spomini na mladost naših generacij, ki je zdaj v zgodnjih in poznih srednjih letih, so bili torej temeljno vodilo prenosa teksta v razstavno obliko, spomini na lepe in manj lepe stvari in dogodke bližnje preteklosti, postavljeni ne z nostalgijo ali odporom do tistih časov, pač pa z vedrim pogledom in pozitivno naravnostjo. Ta se kaže v specifičnih drobnih prijemih, ki oblikujejo in izražajo avtorski pristop k razstavi. Na primer: vse obdobje, ki ga zajema razstava (1945-1991) obvladuje pravzaprav vojska, najprej zavezniški vojaki, nato jugoslovanski vojaki na meji (z brzostrelkami in psi), obveznost služenja vojaškega roka za vse fante in torej izkušnje slovenskih vojakov v jugoslovanski vojski ter slovenska teritorialna obramba. Na razstavo smo za ponazoritev prisotnosti vojaščine postavili kar tri lutke vojakov: ameriškega vojaka-črnca, jugoslovanskega vojaka na meji in obveznika JLA, ki asociativno vzbujajo spomine na militariziranost tedanje družbe. Vendar sem pozitivno naravnost razstave kot avtorica in ženska poskušala nakazati s tem, da vojaki nimajo orožja in na razstavi niti enega kosa orožja. Oblikovalec pa je v razdelku JLA na pano »za vzorec« obesil skice orožja. Na srečo in z veliko dobre volje sva se z oblikovalcem, sodelavcem Borisom Blažkom, dobro ujela v ključni postavki razumevanja med avtorjem in oblikovalcem pri

prenosu sinteze raziskave, torej besedila v materializacijo raziskave, torej razstavo. Tako on kot drugi notranji in zunanji sodelavci so pomagali z dodatnimi spomini in pobudami, arhivskim materialom, fotografijami in zbiranjem eksponatov. Tako je razstava pridobila dodaten emocionalni naboj, saj gradivo kljub navidezni anonimnosti, s katero včasih postavimo predmet ali fotografijo v vlogo splošnega »vzorca«, ni anonimno, pač pa ima svojo zgodovino in s tem svoj značaj, svoje »ime«, ki daje predmetu dodatno vrednost, čeprav ni razvidno. Tako lahko npr. »bambola« postavimo na sredo zakonske postelje, s katero nekako začnemo razstavo. »Bambola« ni le anonimna lutka iz petdesetih let, saj jo je mati sodelavke z ljubeznijo hranila vsa ta leta, ko ni bilo več »moderno« krasiti zakonske postelje z bambolami ter jo je za našo razstavo posebej očistila prahu, ji oprala in zlikala krilce. Zunanja sodelavka, lastnica gostilne v gradu Kromberk, nam je z navdušenjem zbrala kolekcijo oblačil iz šestdesetih in sedemdesetih let ter gostilniško opremo iz tistih časov, s katero smo opremili stiliziran ambient »buffeta«. Takih primerov je veliko. Obiskovalci razstave tega ne vedo, vendar začetijo. Tako se razstava približuje spominom »slehernika« naše generacije ter mu ob zvočni spremljavi narodnih in popularnih pesmi asociativno pričara vzdušje tistih časov.

Vsebina razstave

Kljub prilagoditvi postavitve razstavnemu prostoru smo poskušali čimbolj slediti osnovnemu tekstu raziskave, ki je v povečavi na panojih, z manjšimi črkami pa so izpisane opombe. Ostalo gradivo, bodisi fotografije, časopisni članki, arhivsko gradivo ali predmeti pa

ilustrirajo opombe in tekst.

Razstava je postavljena v dveh prostorih. V manjšem, začetnem prostoru je stilizirana ambientalna postavitev notranje stanovanjske opreme iz petdesetih in šestdesetih let, ki sodi v stil »delavskega« stanovanja. V uvodni »veži« tako vidimo značilen »divan« z okrasno tkanino na steni in radiom na polički nad divanom, kuhinja s »kredenco« je že malce modernejša, saj je opremljena z modernim umetnim materialom »ultrapasom«, poleg je še Gorenjev štedilnik in hladilnik Obodin, zanimiva pa je vrsta drobnih predmetov, ki vsak na svoj način pripovedujejo zgodbo časa. Tako nam »ekonom« lonec govori o zaposleni ženski - gospodinj, ki je morala obroke za družino skuhati »na hitro«, ko se je ob treh ali štirih popoldne vrnila z dela, beneška gondola na kredenci kot značilen spominek o začetkih turizma, bodisi poročnem potovanju bodisi sindikalnem izletu v Benetke, petrolejka na steni (čeprav nova) o električnih prekinitvah, stajica z otroškimi igračkami o novem odnosu do otrok ... Nasproti kuhinje sta ambienta spalnica (s pohištvom solkanskih mizarjev in seveda značilno bambolo na sredi s »kovjarto« pregrnjene zakonske postelje) in dnevna soba, ki ju deli vitrina z značilnimi oblačili. V dnevno sobo smo poleg garniture kavča in dveh foteljev ter nizke mizice postavili

tudi značilno rožo tistih časov, aspidistro - ščitovko, ki so ji rekli tudi »roža lene gospodinje«, saj raste v vsakršnih pogojih. Ko sem rožo iskala po svetličarnah, so mi povedali, da ni več v prodaji, saj preprosto ni več »moderna«. Dobila sem jo pri teti, ki jo goji in občasno razmnožuje že več kot dvajset let. Prof. dr. Jožetu Vogrincu sem dolžna zahvalo za opozorilo, da je aspidistra, ki sicer izvira iz Japonske in so jo zaradi njene trpežnosti in uspevanja ob plinski razsvetljavi veliko gojili v angleški viktorski dobi, tudi roža angleškega delavskega razreda v dvajsetih in tridesetih letih tega stoletja. Pri nas je bila ščitovka značilna okrasna roža delavskih blokovskih stanovanj v petdesetih in šestdesetih letih.

Drugi razstavni prostor s kolekcijsko postavljeno razstavo uvaja postavitev v predprostoru, ki ilustrira čas od 1945 do 1947, torej čas zavezniške vojaške uprave in delitve primorskega prostora na cono A in B, ko so zavezniške komisije določale državno mejo med Italijo in Jugoslavijo. V prostor stopimo skozi stiliziran slavolok, posvečen boju primorskega ljudstva za priznanje njegove slovenske identitete. V ta namen so

ljudje uporabili določene značilne etnološke elemente, ki naj bi naredili viden slovenski značaj teh krajev: med njimi npr. napise v slovenskem jeziku (»Tu smo Slovenci«, »Tu je Jugoslavija«, »Živel Tito«...) po zidovih hiš, ki so ponekod na Goriškem še vedno ohranjeni, značilne slavoloke iz slovenske ljudske tradicije, okraševanje z zelenjem, postavljanje »prtonov« za mladoporočence in mlajev ob vaških praznikih, pa tudi uporabo posebne ženske noše v slovenskih barvah (bela bluza, rdeče krilo in modre naramnice z našito rdečo zvezdo) na manifestacijah in demonstracijah. Kot primer uporabljanja mlajev smo predstavili »majenco«, značilen vaški praznik vasi Dolina pri Trstu, ki je ostala v Italiji in ji ta praznik pomeni izraz njene slovenske identitete.

Predprostor je razdeljen na dve strani. Na eni strani je za ilustracijo spomina na zavezniške vojake in srečanja z zahodnjaško kulturo postavljen »ameriški vojak« v značilni ležerni drži z nogami na mizi, ki v spominu naših ljudi označuje »Amerikance«. V spominu so prav tako ostale dobrine zahodne kulture, s katerimi so se srečali predvsem otroci: čokolada, žvečilni gumiji »čingumi«, medtem ko so si starejši zapomnili prve dobre cigarete Camel, Lucky strike in Chesterfield. Za otroke in odrasle primorskega prostora pa je bilo zanimivo tudi srečanje z značilnimi anglo-ameriški kletvicami, ki so kasneje postale del pogovornega jezika primorskega ljudstva. Obiskovalci se večinoma muzajo ob seznamu kletvic iz knjige Bernarda Nežmaha Kletvice in psovke (Ljubljana, 1997) in priložnostno nabranih domačih kletvicah, ki naj ilustrirajo tudi ta vidik narodne identitete.

Nasproti zaveznikom posvečeni vitrini je postavljena ilustracija velike proslave, posvečene dokončni določitvi meje in priključitvi Primorske Sloveniji - Jugoslaviji, ki jo je organizirala tedanja politična oblast in so se je udeležile ljudske množice iz vse Slovenije pa tudi Jugoslavije. Proslava je predstavljena s fotografsko dokumentacijo v sekvencah (v tehniki stripa) iz dokumentacije Muzeja novejšje zgodovine Ljubljana, nova stvarnost državne meje pa z »jugoslovanskim vojakom«. Primorsko ljudstvo se je tedaj prvič srečalo s kulturo jugoslovanskih narodov, ki se je v okviru proslave predstavila z značilnimi etnološkimi elementi, torej z nošo, glasbo in plesom, prestavljenimi v folklorno obliko. Srečalo pa se je tudi z življenjem v novi Jugoslaviji, ki mu je posvečen naslednji razstveni prostor.

Kolekcijska postavitev tega dela razstave je izbor subjektivno izbranih tem, ki seveda sledijo tekstu. Za obiskovalca, ki teksta ne pozna oz. mu ne sledi po priloženem spremnem besedilu in po panojih, je tako postavljena razstava lahko nepregledna in nepovezana. Te težave smo se zavedali in jo poskušali reševati s kolikor je mogoče zaključeno zastavljenimi »predelki«, ki so med seboj rahlo ločeni s stoječimi panoji. Obiskovalci ta del razstave različno dojemajo in jih, kolikor lahko opazam, razdelitev ter izbor tem ne moti preveč. Sledijo bodisi tekstu in tako poteku razstave ali pa opazujejo posamezne drobce eksponatov, razstavljenih v vitrinah. Največja težava tega prostora je bila nevarnost prenatrpanosti in določene, sicer

zanimive eksponate, je bilo treba izločiti. Vendar se v tem delu razstave ponovi rdeča nit raziskave: predstavitev sprememb v materialni, socialni in duhovni kulturi ob prehodu iz »kmečke« kulture v »delavsko« preko razdelkov o novem statusu žensk in družinskih odnosih, o delovnih brigadah in gradnji Nove Gorice, o življenju ob meji, o zaposlovanju kmetov in gradnji industrije, o višanju standarda in odprtosti družbe v šestdesetih letih, o začetkih turizma in o novih praznikih pa tudi predstavitev sprememb, ki naj bi »jugoslavizirali« slovensko družbo preko razdelkov o šoli (»Za domovino, s Titom naprej«), o gradnji prog Šamac-Sarajevo in drugih po Jugoslaviji, o Jugoslovanski ljudski armadi in srečanju slovenskih fantov z njenim režimom, ki je privedel do »upora v Mladini«, medtem ko nove čase nakazuje vitrina z naslovom »Rock, pop in ZSMS...«.

Razstavo zaključujemo s predstavitvijo tranzicijskega obdobja konca osemdesetih let. Z zgodnico o odstranitvi velike aluminijaste rdeče zvezde, ki je bila od leta 1947 postavljena na stehi novogoriške železniške postaje, poskušamo predstaviti irelevantnost ideoloških simbolov na nivoju »ljudske kulture«. Zgodba gre takole: z okna svojega blokovskega stanovanja sem leta opazovala to rdečo zvezdo, simbol naše komunistično-socialistične stvarnosti nasproti kapitalistični stvarnosti sosednje Italije. Prav tako smo leta opazovali čudežno razsvetljeno staro Gorico ob božičnih praznikih, medtem ko smo mi bili v temi in začeli mesto okraševati natanko 26. decembra. Po prvem javnem božičnem voščilu, ki ga je Jože Smole kot eden najpomembnejših političnih funkcionarjev prebral v televizijskem nastopu ob božiču 1988, smo tudi na tedaj jugoslovanski strani začeli okraševati javna poslopja in ulice že pred božičem. Tako so najprej z lučkami osvetlili tudi rdečo zvezdo na stehi železniške postaje. Ob na trenutke kar vročih časopisnih polemikah za in proti odstranitvi rdeče zvezde kot simbola, ki nima več pravega

političnega pomena, je bilo zanimivo opazovati, kako so naslednje leto »malo za hec« pritrdili zvezdi še rep in tako je postala »zvezda repatica« – torej krščanski simbol. Nato so jo odstranili.

Kljub vsem poskusom strokovne objektivnosti le ne morem mimo osebne »vzgojitelske« poante. Ta primer sem zato porabila za izraz svoje želje in sem ob zaključku razstave zapisala, da »umik ideoloških simbolov (pri tem ne gre za spomenike) iz javnega življenja kaže na toleranco družbe, ki je sposobna prenašati in spoštovati različna mnenja, ideologije in razlike v demokratičnem sistemu sožitja«.

Naš oblikovalec Boris Blažko je zvezdice, ki jih je naše ljudstvo srečevalo v različnih oblikah, tako kot zvezde na ameriški zastavi, rdečo zvezdo komunističnega režima, zvezdice božje krščanske vere in končno rumene zvezde Evropske skupnosti, uporabil za podnaslov razstave »Življenje pod zvezdami«.

Ker je tako z besedami kot s slikami težko opisati »vzdušje« razstave, vabimo tudi etnologe na ogled postavitev in na obisk v grad Kromberk.